ქეთევან ციმინტია
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

იოსებ შენგელია
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საზედაშე ქვევრები სამეგრელოს ძველ და თანამედროვე ეთნოგრაფიულ ყოფაში

რელიგიურ სიმბოლოებს განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ ეთნოლოგია-ანთროპოლოგიის მიმართულების მკვლევრები, რადგან მათში, უძველეს სარწმუნოებრივ შეხედულებებთან ერთად, ვლინდება ყოფის მრავალი სხვა ასპექტი.

ადამიანი გარე სამყაროსთან ურთიერთობისას ყოველთვის განსაკუთრებულ ადგილს უთმობდა უზენაეს შემოქმედს. ადამიანსა და ღმერთს შორის კავშირი რიტუალების გზით ხდებოდა. ეს კარგად ჩანს ხალხურ დღეობებსა და შესაწირავებში, სადაც განსაკუთრებული ადგილი ზედაშესა და საზედაშე ქვევრებს უჭირავს. სიმბოლოთა ფართო სპექტრში, სხვადასხვა სახის საგნებთან ერთად, წმინდა ღვინო და საკვებიც შედის. წერილობით წყაროებში ის „**საწირველის**“ სახელით არის ცნობილი. რაჭაში საწირველს **„სალოცველს“**, სამეგრელოში – „**ოხვამერს**“, აფხაზეთში – **„ამაჭარს“,** სვანეთში, ქართლსა და კახეთში კი **„ზედაშეს“** უწოდებენ. სულხან-საბა ორბელიანი ზედაშეს ასე განმარტავს: *„ზედაშე ანუ შესაწირი ღვინო“* (ორბელიანი 1991, 278). ყოფაში ამ ტერმინში ღვინის გარდა, სხვა სახის **„საწირველიც“** მოიაზრება: *თაფლი, ერბო, არაყი, ლუდი, ბამბის ნართი* და სხვ.

სამეგრელოში ასრულებდნენ ორი სახის „ხვამას“ – ლოცვას. მეგრელებს ქონდათ „ოხვამერი“ – სალოცავი და „დუნაპირი“ – დანაპირი. *„ნებისმიერი რიტუალი, რომელიც უფლის ან კონკრეტული ადამიანისადმი გარკვეული სათხოვრით მიმართვასთანაა დაკავშირებული და სრულდება გარკვეული წესების დაცვით, არის **„ხვამა“**. „ხვამა“ ქართულად ნიშნავს **„ლოცვას“**, **„დალოცვას“**. იმავე ფუნქციით გამოიყენება მეორე ტერმინი – **„გითოხვამუა“**, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს **გამოლოცვას**. ... იმ შემთხვევაში, როდესაც ყოველწლიურ რიტუალთან გვაქვს საქმე, „ხვამა“ ტერმინის გამოყენება გულისხმობს, როგორც წესი, „ლოცვას“, „დალოცვას“, ხოლო როდესაც დაპირებულ*

რიტუალთან – „დუნაპირთან“ გვაქვს საქმე, მაშინ უნდა ითარგმნოს, როგორც „გამოლოცვა“. ... ***„დუნაპირი“*** *არის რიტუალი, რომელიც დაკავშირებულია წინასწარ დათქმული, შეპირებული ღონისძიების შესრულებასთან. ... „დუნაპირი“ შეიძლებოდა შეესრულებინა როგორც ერთ ადამიანს, ასევე მთელ* სოფელსაც“ (ფიფია, ციმინტია 2017, 429). ყველა ლოცვის – „ხვამის“ რიტუალი სრულდებოდა ზედაშის გამოყენებით. უმეტესად კი საზედაშე ქვევრები ჰქონდათ ჩამარხული.

როგორც აღვნიშნეთ, ყველა „ხვამა“ – ლოცვა დაკავშირებული იყო სხვადასხვა რიტუალის შესრულებასთან. რიტუალის შესრულების დროს იყენებდნენ შესაწირავებს – ზედაშეს. წარსულში ყველა ოჯახს ჰქონდა სალოცავი ქვევრი („ოხვამერ ლაგვანი“), რომელსაც იმ კონკრეტული დღეობის თუ ლოცვის სახელი ერქვა, რომელ დღეობაზეც შეიწირებოდა. ოჯახში რამდენიმე „ოხვამერი ლაგვანი“, ანუ სალოცავი ქვევრი იყო. სალოცავი ქვევრი შეიძლებოდა ასევე დანაპირების – „დუნაპირის“ რიტუალის შესასრულებელ აუცილებელ ატრიბუტადაც გამოეყენებინათ. ამ შემთხვევაში „დუნაპირი“ – დანაპირები ლოცვა ყოველწლიურადაც სრულდებოდა ან რამდენიმე წელიწადში ერთხელ.

ზედაშეს წარმოშობის საკითხზე მეცნიერებს შორის აზრთა სხვადასხვაობაა. ნაწილი მას წინარექრისტიანულ მოვლენად მიიჩნევს (ბარდაველიძე, სურგულაძე, ჭითანავა).

თუმცა ფაქტია, რომ ძველთაგანვე ადამიანები რელიგიური რიტუალების შესრულების დროს იყენებდნენ შესაწირავებს.

ზედაშის კულტურა განასახიერებს სიცოცხლის საწყისს, სიცოცხლის განახლებას, უწყვეტლობის ანუ აღდგენა-განახლების იდეას, რომელიც გადმონაშთის ფორმით ქვევრსამარხებში აისახა. ის მჭიდრო კავშირში უნდა იყოს მიცვალებულის და წინაპრის კულტთან, რომელიც მფარველობს ოჯახს, ასევე სიმბოლოა ნაყოფიერებისა, გამრავლებისა, კეთილდღეობისა. თანამედროვე ყოფაში ის სარიტუალო პრაქტიკის სახით არის შემორჩენილი (თოფურია 1963, გოცირიძე 2006, ჭითანავა 2010).

ზედაშეს გამოიყენებდნენ იმ სახატო დღეობებში, რომლის სახელობაზეც იყო ის განკუთვნილი (თოფურია 1963). ამ კონკრეტულ შემთხვევაში განვიხილავთ შესაწირავ ღვინოს, რადგან თემა ეხება საზედაშე ქვევრებს.

საქართველოს ყველა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში, ყურძნის მოსავლის საუკეთესო ნაწილიდან, პირველ ნაწურ ღვინოს ხატს შესწირავდნენ. ადამიანებს სწამდათ, რომ ამ შემთხვევაში მათ ოჯახებს ღმერთი „კარგ ზედამხედველობას“ და მფარველობას გაუწევდა, ბარაქას, დოვლათს მისცემდა.

ხატის დამიზეზებით ხსნიდნენ სხვადასხვა სახის ავადმყოფობას. ამიტომ, განკურნების მიზნით, ხატს ზედაშეს შეუოქვამდნენ. ძველად ქართველებს ღრმად სწამდათ,

რომ რიტუალურ საგნებს, ღვთაებაზე ზემოქმედების შედეგად, შეეძლოთ გამოეწვიათ მათთვის სასურველი შედეგი (ბარაქიანობა, დოვლათიანობა, ჭირნახულის უხვი მოსავალი).

საზედაშე ღვინოს შემოდგომით აყენებდნენ. ყურძნის მოსავლის საუკეთესო ნაწილს, პირველ ნაწურ თავ ღვინოს ზედაშედ ჩაასხამდნენ. შესაწირი ღვინის ხარისხს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. ხალხის რწმენით, ცუდი ხარისხის ღვინოს შეწირვა ღვთაების უკმაყოფილებას გამოიწვევდა. ნ. თოფურიასა და ჩვენ მიერ ველზე დაფიქსირებული მასალის მიხედვით, საზედაშედ ძირითადად თეთრ ღვინოს ირჩევდნენ. ჩასხმის დროს სანთელს აანთებდნენ და დაილოცებოდნენ. დღეობამდე ზედაშის მოხსნა არ შეიძლებოდა. ხელს ვერავინ ახლებდა. ზედაშის ნაადრევად მოხსნის შემთხვევაში, ხალხის რწმენით, მომხსნელს ღმერთი ავ ანგელოზებს მიუსევდა და ავად გახდიდა (თოფურია 1964).

ძველად საგვარეულო და სათემო ზედაშეებს შორის გარკვეული განსხვავება არსებობდა, რასაც ყურადღება პირველად ნ. თოფურიამ მიაქცია. იგი არ გამორიცხავდა იმ გარემოებას, რომ გვიანფეოდალურ ხანაში ზედაშის დაყენება სამონასტრო გამოსაღების ანუ ბეგარის ერთ-ერთ სახეობას წარმოადგენდა, რაც ისტორიული საბუთებითაც დასტურდება (თოფურია 1963).

როზეტა გუჯეჯიანი მიიჩნევს, რომ საზედაშე ღვინოს, საერთო სახელთან ერთად, შორეული მსგავსება უჩანს ფეოდალური საქართველოს ეკლესია-მონასტრებისა და აღაპებისთვის შეწირულ ღვინოსთან. მკვლევრის აზრით, ზედაშესთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები, რწმენა-წარმოდგენები და მენტალური მახასიათებლები, სავარაუდოდ, ობიექტური ისტორიული გარემოებიდან გამომდინარე კანონიკური სამართლისა და ლიტურგიკული პრაქტიკის გახალხურებული, სახეცვლილი ფორმებია (გუჯეჯიანი 2010).

XVII საუკუნეში მოღვაწე იტალიელი მისიონერის არქანჯელო ლამბერტის აღწერით, სამეგრელოში *„საუკეთესო ღვინოს, რომელიც კი აქვთ, შეინახავენ ხოლმე იმ დროისთვის, როცა მარგვლა აქვთ. ამ ღვინოს სწირავენ წმ. გიორგის იმ პირობით, რომ პეტრე-პავლობამდე არ ახადონ თავი იმ ჭურს, რომელშიც ღვინო არის. მართლაც, ვერავინ გაბედავს, ამ დრომდის მას ხელი ახლოს. პეტრე-პავლობის დღეს კი, რომელიც მარგვლის წინ არის, დიდის ამბით უნდა მოხსნან თავი ქვევრს. ამისთვის მარანში მოიწვევენ მღვდელს, რომელიც შეიმოსება საეკლესიო ტანისამოსით, რამდენსამე ლოცვას იტყვის ქვევრის თავზე და შემდეგ ამისა მოხსნის თავს ამ ქვევრს, იქიდან პატარა დოქში გადმოასხამს ღვინოს, რომელსაც გაგზავნის შესაწირად წმინდა გიორგის ეკლესიაში. ამის შემდეგ შეუძლიათ იხმარონ ეს ღვინო* (ლამბერტი 2011, 52).

როგორც ყველგან, სამეგრელოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში დიდი მოწიწებით ექცეოდნენ „ოხვამერ ლაგვანებს“ (საზედაშე ქვევრებს). საზედაშე ქვევრები მარანში ჰქონდათ დამარხული.

დასავლეთ საქართველოში მარანი ორი ტიპისაა: ღია და დახურული. მარანს, როგორც საკულტო, ასევე სამეურნეო დანიშნულება გააჩნდა. სამეურნეო, რადგან აქ მევენახეობასთან დაკავშირებული ინვენტარი ინახება, საკულტო კი, რადგან ზედაშის ქვევრებთან, რომელიც სხვა ქვევრების მარჯვენა ნაწილშია ჩამარხული, წლის სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა რელიგიური რიტუალი სრულდებოდა (ბავშვის ნათლობა, ქორწინება და სხვ.). ამ უკანასკნელ ფაქტს XVII საუკუნის იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტიც ადასტურებს, რომლის ცნობითაც, სამეგრელოს ამა თუ იმ სოფელში კარის ეკლესიის უქონლობის შემთხვევაში ჯვრისწერის რიტუალი მარანში სრულდებოდა, რომელსაც ეკლესიასავით სცემდნენ პატივს (ლამბერტი 2011). ეთნოგრაფიული ცნობებით დასტურდება, რომ როდესაც ჯვრისწერა ეკლესიაში სრულდებოდა, მაშინაც კი ტაძრიდან მობრუნებულ მაყრიონს ოჯახის უფროსი მიეგებებოდა და ნეფე-დედოფალი (სიძე-პატარძალი) მარანში შეჰყავდა დასალოცად. ჩვენ მიერ ველზე მოპოვებული მასალის მიხედვით, საზედაშე ქვევრთან ხატზე გადაცემაც სცოდნიათ, განსაკუთრებით ძლიერი ყოფილა საღვთო – საღორონთო ქვევრთან გადაცემა. ამ დროს ის, ვინც ხატზე გადასცემდა, ქვევრიდან ღვინოს ამოიღებდა, მიწაზე დაასხამდა და წყევლის ტექსტს წარმოსთქვამდა.

სამეგრელოში ოხვამერი ლაგვანის შესახებ, არქანჯელო ლამბერტის გარდა, ცნობას გვაწვდის XVII საუკუნის ცნობილი ფრანგი კომერსანტი და მოგზაური ჟან შარდენი. მოგზაურის ცნობით, *„ღვინოს მსხვერპლად სწირავენ წმინდა გიორგის, რთველის დროს. პატარა, დაახლოებით ოცბოთლიან კასრს ავსებენ საუკეთესო ღვინით, შესწირავენ წმ.გიორგის და ინახავენ ცალკე. ამ კასრს ხსნიან და სვამენ გარკვეულ დროს, სახელდობრ, წმინდა პეტრეს დღეს და არა უადრეს; ღვინის მაგივრად წყალს დალევენ, მაგრამ მას დანიშნულ დრომდე მაინც არ გახსნიან. როგორც კი დრო დადგება, ოჯახის უფროსი პატარა ჭურჭლით ამოიღებს იმ ღვინოს და მიაქვს ილორის ეკლესიაში, რომელიც წმ. გიორგის სახელობისაა. იქ ლოცულობს და შინ ბრუნდება, შინ ამ ჭურჭლით ხელში შედის საოჯახო სარდაფში და ყველანი ერთად ლოცულობენ წმ.გიორგის იმ შეწირულ კასრთან, რომელზეც წინასწარ დალაგებულია ხაჭაპური, ხახვი და პრასი. შემდეგ კლავენ ხბოს ან ღორს, რომლის სისხლს ოჯახის მამა კასრის ირგვლივ მოასხამს და კვლავ ლოცულობენ. ამის შემდეგ მიდიან და ჭამენ და სვამენ. მეგრელებმა სხვა მრავალი “ოხვამური“ ანუ მსხვერპლის შეწირვაც იციან. ღვინით სავსე დიდ ჭურჭელს სწირავენ სხვა წმინდანებსაც, რომელსაც მხოლოდ დანიშნულ დროს სვამენ. ამ სხვადასხვაგვარ შესაწირავთაგან ერთს ჰქვია “სამიქელანგელოზო“, მიქაელ მთავარანგელო-*

ზის პატივსაცემად, მეორე არის წმინდა კვირიკეს პატივსაცემად, მესამე – "საღორონთო", ღმერთის პატივსაცემად. ამ სამ შეწირულებათაგან პირველის შეწირვის დროს კლავენ გოჭს და მამალს, მეორის დროს სწირავენ გოჭს და პურს, ორივე შემთხვევაში პატიუობენ სტუმრებს, მესამის დროს კი არავის იწვევენ, მხოლოდ შინაურები ესწრებიან და ჭამენ ზვარაკს, რომელიც ყოველთვის წვრილფეხა საქონელს წარმოადგენს. გარდა ამისა, წლის დროს ისინი ბევრ სხვა შეწირულობასაც ახდენენ. როდესაც მსხვერპლის მიტანის დღე დგება, ამბობენ, დიდი დღე დადგაო (შარდენი 1975, 185) .

სამეგრელოში ქართველ ეთნოლოგებს (ს. მაკალათია, ნ. თოფურია, ა. ჭანტურია, ნ. აბაკელია) კომპლექსურად აქვთ აღწერილი სალოცავი ქვევრები, მათი სახელები და ქვევრთან დაკავშირებული რიტუალები. აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე ყოფაში თითქმის აღარ არსებობს კლასიკური სახით შემორჩენილი რიტუალები, რომლებიც დაკავშირებულია სალოცავ ქვევრებთან. ამიტომ, კვლევის მიზნიდან გამომდინარე, კლასიფიცირებას მოვახდენთ ძველი სალოცავი ქვევრებისა და შევადარებთ თანამედროვე, ყოფაში შემორჩენილ „ოხვამერ ლაგვანებს" – სალოცავ ქვევრებს.

„ოდუდია" სამეგრელოში თავის დალოცვას ნიშნავს, ამისთვის ცალკე სალოცავი ქვევრი იყო მიჩნეული. სალოცავი დღეები იყო: *სამშაბათი, ხუთშაბათი* და *შაბათი.* ამ დროს დაკლავდნენ დანაპირებს – ღორს ან ქათამს, ოთხ მრგვალ კვერს გამოაცხობდნენ. ოჯახის უფროსი დაილოცებოდა (ჭანტურია 1982, თოფურია 1989).

„ოთუთაშხური" დიდმარხვის ორშაბათს სრულდებოდა. მას თუთაშხა (ორშაბათ) ბედნიერს ეძახდნენ. თუთაშხა ბედნიერისთვის პურის ზედაშე ჰქონდათ შეთქმული. დღეობისთვის ოჯახის უფროსი ქალი ორ-ორ კვერს გამოაცხობდა. ქალებისა და კაცების კვერები ფორმით განსხვავებული იყო. ქვევრთან უფროსი კაცი დაილოცებოდა. ოჯახში რამდენი წევრიც იყო, იმდენ სანთელს დაანთებდნენ (ჭანტურია 1982, მაკალათია 1941).

„სამგარიო" უფროსი კაცის სალოცავი ქვევრი იყო. მას ზოგან „დიდ ოხვამერს", ანუ დიდ სალოცავს ეძახდნენ, უფროსი კაცის „ოხვამერს" ან „დუდი ოხვამერს" (თავსალოცავს). სამგარიოს ანუ „დიდი ოხვამერის" სალოცავ დღედ ახალი წლის შემდეგი ორშაბათი მიიჩნეოდა. საზედაშე ღვინოს პირველად სამგარიოს ქვევრში ჩაასხამდნენ. სამგარიოს სახელზე მამალი ჰყავდათ, ხოლო მთავარ შესაწირავად – სპეციალურად ამ დღისთვის დაყენებული ძროხის „პატუნიას" მოგებული ხბო. ძროხას ნიშანს უკეთებდნენ (მარჯვენა ყურზე ნიშანს დაადებდნენ). მას ვერ გაუჯავრდებოდნენ, წკეპლას არ მიაკარებდნენ (მაკალათია 1941).

„შქვითული" რელიგიური წესია, რომელიც სამეგრელოში სრულდებოდა ჭირნახულის აღებისა და დაბინავების შემდეგ. **„შქვითულში"** უნდა დაეკლათ: *გოჭი, ბატკანი, ხბო, მამალი, იხვი, ციკანი, თევზი.* აცხობდნენ პურის, ფეტვის, სიმინდის კვერებს.

ოჯახში მოკეთეებს მოიწვევდნენ. სადილის წინ ყველა მამაკაცი, ოჯახის უფროსის წინამძღოლობით, შქვითულის ქვევრთან მივიდოდა და იქ დაილოცებოდა (მკალათია 1941),

„საღვთო“ უფროსი ვაჟის სალოცავი იყო. იგი აღდგომას სრულდებოდა. მას ცალკე ქვევრი ჰქონდა მიჩენილი. ამ სალოცავისთვის საკლავი იყო თიკანი. იცოდნენ ოთხი კვერის გამოცხობა (მაკალათია 1941).

„ხეხუნჯობა“ **–** **„სახეხუნჯო“** ხელ-მხარის სალოცავი იყო და 31 დეკემბერს სრულდებოდა. ამ დღისთვის აცხობდნენ ორ-ორ კვერს და თითო კვერცხს. „სახეხუნჯოს“ განსაკუთრებით ასრულებდნენ მჭედლები. იხდიდნენ „ოჭკადურეს ოხვამერს“ – სამჭედლოს სალოცავს (მაკალათია 1941, აბაკელია 1997).

„საუცოდინარო“, „საარვიცო“ მეტად საპატიო სალოცავად ითვლებოდა. „საუცოდინაროს“ ნააღდგომევს ასრულებდნენ. საამისოდ საგანგებო დღე და რიცხვი არ იყო დათქმული. სალოცავი დღის არჩევანი ოჯახის უფროს მამაკაცზე იყო დამოკიდებული. საუცოდინაროს ერთ წელიწადს გოჭით ან ბატკნით იხდიდნენ, მეორე წელს კი – თევზით. კლავდნენ მამალს ზედ ქვევრის თავზე ისე, რომ მამლის სისხლი ქვევრში ჩასულიყო. აცხობდნენ აგრეთვე ყველიან კვერებს (ჭანტურია 1982, მაკალათია 1941).

ზემოთ ჩამოთვლილ სალოცავებს სამეგრელოში სპეციალური საზედაშე ქვევრი ქონდა მიჩნეული. ამ სალოცავებთან დაკავშირებული რიტუალების შესრულება აუცილებლობას წარმოადგენდა და ტრადიციულ საზოგადოებაში ოჯახის უფროსი აუცილებლად გადაიხდიდა. თანამედროვე მდგომარეობით, სალოცავებთან რიტუალის შესრულების ფორმა, მასში მონაწილე პირები და შესაწირავების სახეები ხშირ შემთხვევაში განსხვავებულია.

სამეგრელოში ჩატარებული საველე ეთნოგრაფიული კვლევის შედეგად, თანამედროვე ეთნოგრაფიულ ყოფაშიც დაფიქსირდა „ოხვამერი ლაგვანები“ (საზედაშე ქვევრები) და მათთან დაკავშირებით შესრულებული რიტუალები. რიტუალის შესრულებისას შეიმჩნევა ნოვაცია. ტრანსფორმირდა მთელი რიგი პროცესები. დაფიქსირდა შემთხვევები, როდესაც ოჯახის უფროსი მამაკაცი ან ქალბატონი საზედაშე ქვევრთან ლოცულობს, მაგრამ არ ახსოვს სალოცავის სახელი. შესრულებული რიტუალის ფორმისა და შესრულების დროის მიხედვით საფიქრებელია, რომ, უმრავლეს შემთხვევაში, მლოცველები **„საღვთოს“** ქვევრთან ლოცულობენ (მარტვილის რაიონის სოფელი ხუნწი, ზუგდიდის რაიონის სოფელი ჯიხაშკარი).

ქვევრებთან ლოცვის დროს არ შეიძლებოდა რძლების და სხვა გვარის წარმომადგენლების დასწრება. ველზე მუშაობისას დაფიქსირდა ტრადიციულად დადგენილი წესების დარღვევა და ნოვაციის შეტანა. დღეს არის შემთხვევები, როდესაც დასაშვებია რძლისა და სიძის დასწრება სარიტუალო პრაქტიკაზე. მაგალითად, ზუგდიდის რაიო-

ნის სოფელ ჯიხაშკარში ზარანდიების ოჯახი შობის მარხვის დასრულების შემდეგ, პირველივე კვირა და ორშაბათ დღეს ასრულებს „ხვამას“ – ლოცვას. კვირას იკვლება ცხვარი, ორშაბათს – მამალი. ოჯახის უფროსი ორივე დღეს ლოცულობს სხავადასხვა ქვევრთან. ლოცვის შემდეგ კი იშლება სუფრა. რიტუალს რძლებიც ესწრებიან. სავარაუდოა, რომ ზარანდიების წინაპრები ერთ-ერთ დღეს „სამგარიოს“ ლოცულობდნენ. მეორე ლოცვა კი გააერთიანეს პირველთან.

მარტვილის რაიონის სოფელ ხუნწში, ერთ-ერთ ოჯახში სალოცავი ქვევრებისთვის სახელები შეუცვლიათ. ამ ოჯახში აქვთ სამი სალოცავი ქვევრი. ლოცულობენ სამჯერ: **შობას, აღდგომას** და **ძველით ახალ წელს.** იმ ქვევრს, რომელთანაც ძველით ახალ წელს ლოცულობენ, **„ფუძეს“, „**ფუძეშ ოხვამერს“ (ფუძის სალოცავს) ეძახიან, დანარჩენ ორ ქვევრს – შობას და აღდგომას. ცნობილია, რომ აღდგომას „საღვთოს“ აღასრულებდნენ, ამიტომ, სავარაუდოა, რომ ეს ქვევრი „საღვთოა“. შობას შესრულებულ ლოცვათაგან ერთ-ერთი შესაძლებელია იყოს „სახეხუნჯო“ („ხეხუნჯობა“ 31 დეკემბერს, ახალ წელს სრულდებოდა), ხოლო მეორე – „სამგარიო“. შობას აუცილებლად კლავენ მამალს. მაკალათიასთან დაფიქსირებული ცნობით კი „სამგარიოსთვის“ კლავდნენ გოჭსა და მამალს.

დაფიქსირდა შემთხვევა, როცა ლოცულობენ ქვევრთან, მაგრამ ქვევრში არ არის ღვინო, ზედაშე (სოფელი ხუნწი, ხუნწარიები).

მარნის დანგრევის შემდეგ ოჯახს უფლება არ აქვს, მარნის ნანგრევი ფიცრები რამეში გამოიყენოს. ფიცრებს ყრიან. სურვილის შემთხვევაში, მათი წაღება და გამოყენება შეუძლია სხვა ოჯახის კაცს.

საველე მუშაობის შედეგად დაფიქსირდა საინტერესო ფაქტი (სოფელი ჯიხაშკარი). ყოველი სამი თაობის შემდეგ სალოცავი ქვევრი უნდა გამოცვლილიყო. სავარაუდოდ, ეს მთელ სამეგრელოში ასე არ ხდებოდა, რადგან ლიტერატურაში დაფიქსირებული არ არის. შესაძლებელია, ნოვაციასაც წარმოადგენდეს.

თანამედროვე მდგომარეობით, იმ ოჯახების უმრავლესობა, რომლებიც საზედაშე ქვევრებთან ლოცვას იხდიან, ზუსტი წესების დაცვით არ მისდევენ ტრადიციას. მათ მიერ შესრულებულ სარიტუალო პრაქტიკაში ნოვაციაა, თუმცა ლოცვის შესრულების ტრანსფორმირებულ ფორმებთან ერთად ვხვდებით ოჯახებს, სადაც ზედაშეზე ლოცვა თითქმის ისევე სრულდება, როგორც ძველად.

წარსულში, როცა ოჯახი ლოცვის შეწყვეტას გადაწყვეტდა, მას სალოცავი ქვევრი უშვილო კაცისთვის უნდა ამოეთხრევინებინა და ქვევრი მისთვის უნდა დაემტვრევინებინა. სხვა შემთხვევაში, ქვევრს მოაპარვინებდნენ კეთილ, მათთვის მოსაწონი ქცევების მამაკაცს და იმას დაამტვრევინებდნენ.

ქვევრის მოცილების წესები ბოლო დრომდე პირნათლად, ტრადიციული სახით სრულდებოდა. თუმცა უკანასკნელ ათწლეულში დაფიქსირდა რამდენიმე შემთხვევა, როცა ლოცვის მიტოვების შემდეგ ქვევრი ოჯახის წევრებმა თვითონ ამოთხარეს და ეკლესიის ეზოში დადეს. რაც შეეხება შეწირული ცხოველის ძვლებს და ტყავს, მიწაში მარხავენ ან გამდინარე წყალს ატანენ. არაფრით არ შეიძლება, მას ძაღლი ან კატა გაეკაროს. ამ წესს ყველა მლოცველი პირნათლად ასრულებს.

რაც შეეხება ლოცვის შეწყვეტის მიზეზებს, უმრავლეს შემთხვევაში რიტუალის შემსრულებელი ოჯახის უხუცესი კაცის გარდაცვალებაა. მისი სიკვდილის შემდეგ კი შთამომავალს არა აქვს სურვილი, გააგრძელოს ეს ტრადიცია. შთამომავლების მხრიდან სარიტუალო პრაქტიკის გაგრძელებაზე უარის თქმას ასევე აქვს სხვა ობიექტური მიზეზები. ბოლო დროს ეკლესიის როლიც დიდია ტრადიციული ლოცვის შეწყვეტის საქმეში. ყველა კალენდარული დღესასწაულისათვის ღვთისმსახურება ტარდება ტაძრებში, სადაც მლოცველები ესწრებიან ლიტურგიას. სასულიერი პირების გავლენით მლოცველთა გარკვეულმა ნაწილმა უარი თქვა სალოცავ ქვევრებზე და მათთან დაკავშირებულ პრაქტიკაზე, რადგან დღეს ისინი წინარექრისტიანულ, მიუღებელ ქმედებად მიიჩნევა ეკლესიის მხრიდან.

ოხვამერი ლაგვანები (საზედაშე ქვევრები) და მასთან შესრულებული რიტუალები სამეგრელოში იშვიათად, მაგრამ დღესაც სრულდება. „ოხვამერ ლაგვანთან“ (საზედაშე ქვევრთან) მლოცვლელ ადამიანთა უმრავლესობა მხცოვანია. როგორც აღვნიშნეთ, მათი შთამომავლების მხოლოდ მცირე ნაწილს აქვს ლოცვის გაგრძელების სურვილი. სავარაუდოა, რომ საზედაშე ქვევრებზე მლოცველთა რიცხვი საგრძნობლად შემცირდება.

Ketevan Tsimintia
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Lolita Shengelia
Sokhumi State University

Sacramental Kvevri in old and modern life in Samegrelo

Summary

Dealing with the outside world, the Supreme Being had a special place for a man. Relationship between God and Man was made by the way of rituals. It seems obviously in folk holidays and sacrifices of God, where the main place has contributed Sacramental Wine (Zedashe) and earthenware vessels (Sacremental Kvevri), where Sacramental Wine is infused. A

wide range of symbols, along with various items, include sacramental wine and food. They are called "Satsirveli". In Georgia, every historical-ethnografical region sacremental wine and food are known with different names, as "Salocveli" in Racha, "Okhvameri" in Samegrelo, "Zedashe" in Kakheti, Kartli and Svaneti. Apart from wine, under the term "Zedashe" (Sacramental Wine) people betoken about honey, boiled butter, vodka, beer, cotton yarn. Topic of the present paper deal with donations of God (Zedashe and Sacramental Kvevri for praier) which are used for folk holidays, their roles in historical and modern life. The scales of ancestral and family prayers in Samegrelo (Tsalenjikha and Martvili region), which are called "Khvama"as well. There are two major types of "khvama" (practices connected with faith and belief) in Samegrelo. Megrelians had "Okhvameri" (annually celebrated ritual) and "Dunafiri" (ritual conducted just once). "Zedashe" was used for these practice and people had some Sacramental kvevri for Sacramental wine. Every family had Sacramental Kvevri which had their specific names. The topic is urgent because traditional holidays are verge on disappearing as Sacramental Kvevri, accordingly Sacramental Wine. The materials collected in an ethnographic field show state of affairs. The study curried out in two regions (Tsalenjikha and Martvili) in mountainous Samegrelo. It is used both empiric and theoretic and also interdisciplinary and specific field methods. Main result of our research is ethnologic study of the issue and, respectively, the result and conclusions are novelty for the field.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აბაკელია ნ. (1997). სიმბოლო და რიტუალი ქართულ კულტურაში, თბილისი: 1997.

გოცირიძე გ. (2006). ზედაშის კულტურა საქართველოში. ქუთაისი: „ქართველური მემკვიდრეობა", X.

გუჯეჯიანი რ. (2010). ზედაშე სვანეთში, ეთნოგრაფიული კრებული, II, თბილისი.

თოფურია ნ. (1963). ღვინის ზედაშეები, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, ტომი XII-XIII, თბილისი

თოფურია ნ. (1984). ქართველი ხალხის სამეურნეო ყოფის ისტორიიდან, თბილისი.

ლამბერტი არქანჯელო (2011). სამეგრელოს აღწერა, *იტალიურიდან თარგმნა ალექსანდრე ჭყონიამ*, თბილისი: მთაწმინდა.

ლომინაძე ბ. (1966). ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან (სენიორიები), I, თბილისი: მეცნიერება.

მაკალათია ს. (1941). სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბილისი.

ორბელიანი სულხან-საბა. (1991). ლექსიკონი ქართული, წ.1-2, თბილისი: მერანი.

შარდენი ჟან. (1975). მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, *ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა,* თბილისი: მეცნიერება.

ჭანტურია ა. (1982). ეთნოგრაფიული ჩანაწერები. მეგრული რწმენა-წარმოდგენები და ზნე-ჩვეულებანი, ისტორია ხელოვნებათმცოდნეობა ეთნოგრაფია, თბილისი.

ჭითანავა დ. (2010). სიცოცხლის აღდგენა-განახლების იდეა „ქვევრსამარხებში“ და ზედაშის კულტურა, – *„ისტორიულ-ეთნოლოგიური ძიებანი“, XII.* თბილისი.

საველე ეთნოგრაფიული დღიური სამეგრელოში (მარტვილი, წალენჯიხა, ჩხოროწყუ, ზუგდიდი, ხობი, აბაშა, სენაკი), 2018-2019.